

درس خارج فقه حضرت آیت الله مسینی بوشهری (دامت برکاته)

تاریخ: ۱۴ بهمن ۱۳۹۷

مصادف با: ۲۷ جمادی الاولی ۱۴۴۰

جلسه: ۵۷

موضوع کلی: فصل فی شرائط الوضوء

موضوع جزئی: شرط یازدهم؛ رعایت موالات

سال تحصیلی: ۹۸-۹۷

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهیرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

در جلسه گذشته عرض شد که از بعضی روایات، لزوم تتابع و رعایت موالات بین اعضای وضو استفاده می شود که سه روایت در جلسه گذشته ذکر شدند.

روایت چهارم: عَنْ زُرَّارَةَ قَالَ: قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (ع): «تَابِعْ بَيْنَ الْوُضُوءِ، كَمَا قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ، اِبْدَأْ بِالْوَجْهِ ثُمَّ بِالْيَدَيْنِ ثُمَّ امْسَحِ الرَّأْسَ وَ الرَّجْلَيْنِ وَ لَا تَقْدَمَنَّ شَيْئًا بَيْنَ يَدَيْ شَيْءٍ تُخَالِفُ مَا أُمِرْتَ بِهِ فَإِنْ غَسَلْتَ الذِّرَاعَ قَبْلَ الْوَجْهِ فَأَبْدَأْ بِالْوَجْهِ وَ أَعِدْ عَلَى الذِّرَاعِ وَ إِنْ مَسَحْتَ الرَّجْلَ قَبْلَ الرَّأْسِ فَامْسَحْ عَلَى الرَّأْسِ قَبْلَ الرَّجْلِ ثُمَّ أَعِدْ عَلَى الرَّجْلِ؛ اِبْدَأْ بِمَا بَدَأَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهِ»^۱.

کلمه «تابع» که در این روایت آمده است، بر لزوم رعایت موالات در وضو دلالت دارد.

روایت پنجم: عَنْ حَكَمِ بْنِ حَكِيمٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (ع) عَنْ رَجُلٍ نَسِيَ مِنَ الْوُضُوءِ الذِّرَاعَ وَ الرَّأْسَ؛ قَالَ: «يُعِيدُ الْوُضُوءَ إِنْ الْوُضُوءَ يُتَّبَعُ بَعْضُهُ بَعْضًا»^۲.

ظاهر نسیانی که در روایت مذکور، آمده است حاکی از این است که وضو به هم خورده است و وحدت آن از بین رفته است لذا امام صادق (ع) فرموده است که وضو باید اعاده شود چون اعضای وضو باید پشت سر هم آورده شوند و از کلام امام (ع)، لزوم رعایت موالات در وضو فهمیده می شود.

در روایت مذکور، سؤال از ترتیب بین اعضای وضو نیست چون اگر مشکل، مشکل ترتیب بود، نباید مسأله اعاده وضو از جانب امام (ع) مطرح می شد، بلکه امام (ع) به اتیان آنچه فراموش شده است، امر می کرد و ترتیب حفظ می شد، لکن امام (ع) فرموده است که متوضی باید وضو را اعاده کند و از امر به اعاده فهمیده می شود که موالات به هم خورده است و چون رعایت موالات در وضو لازم است، شخص باید وضو را اعاده کند.

مرحوم آیت الله خویی (ره) در رابطه با بعضی از روایات مذکور، از جمله روایت صحیح حلی [روایت اول]، صحیح زراره [روایت چهارم] و روایت حکم بن حکیم [روایت پنجم]، فرموده است که این روایات فقط بر وجوب ترتیب بین اعضای وضو دلالت دارند و موالات از این روایات استفاده نمی شود.

لکن نظر مختار این است که از این روایات نیز وجوب رعایت موالات بین اعضا استفاده می شود؛ خصوصاً اینکه همان طور که عرض شد، در روایت حکم بن حکیم امر امام (ع) به اعاده وضو، حاکی از این است که موالات به هم خورده است؛ در حالی که اگر وجوب ترتیب مراد بود، امام (ع) به اعاده وضو امر نمی کرد، بلکه فقط به اتیان آنچه فراموش شده است، امر می کرد.

۱. شیخ حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۱، کتاب الطهارة، ابواب الوضوء، باب ۳۴، ص ۴۴۹، ح ۱.

۲. همان، باب ۳۳، ص ۴۴۸، ح ۶.

خلاصه، از کلام مرحوم سید (ره) فهمیده می‌شود که وی موالات را به معنای عدم جفاف دانسته است، لکن نظر مختار این است که موالات به معنای عدم فاصله غیر متعارف بین اعضای وضو است و در بحث مورد نظر، عدم جفاف [در هوای معتدل که گرمای بیش از حد نباشد یا باد نوزد،] اماره و نشانه بر موالات است؛ کما اینکه جفاف اماره بر عدم موالات است. همچنین، نظر مختار، بر خلاف نظر مرحوم آیت الله خویی (ره) [که معتقد است که روایات مذکور، فقط بر وجوب ترتیب دلالت دارند]، این است که روایات مذکور، بر لزوم رعایت موالات دلالت دارند.

مرحوم سید (ره) در ادامه شرط یازدهم از شرائط صحت وضو، نوشته است: «فالشرط فی الحقیقة أحد الأمرین من التتابع العرفی و عدم الجفاف و ذهب بعض العلماء إلى وجوب الموالاة بمعنى التتابع و إن كان لا يبطل الوضوء بترکه إذا حصلت الموالاة بمعنى عدم الجفاف. ثم إنه لا يلزم بقاء الرطوبة فی تمام العضو السابق، بل يكفي بقاؤها فی الجملة و لو فی بعض أجزاء ذلك العضو»^۱. مرحوم سید (ره) فرموده است که شرط تحقق موالات، در حقیقت یکی از دو امرِ تتابع عرفی و عدم جفاف است و بعضی از علما وجوب موالات را به معنای تتابع دانسته‌اند؛ هرچند که در این صورت، اگر موالات به معنای عدم جفاف حاصل شود، وضو باطل نمی‌شود. بنابراین، لازم نیست که رطوبت در تمام عضو سابق باقی بماند، بلکه بقاء فی الجملة رطوبت کافی است؛ هرچند که رطوبت در بعضی از اجزاء آن عضو سابق باشد.

تا کنون دو تفسیر در رابطه با معنای موالات بیان شد؛ تفسیر اول که نظر مختار بود، این است که موالات به معنای تتابع عرفی است و تفسیر دوم، این است که موالات به معنای عدم جفاف است که نظر مرحوم سید (ره) بود. دو تفسیر دیگر در رابطه با معنای موالات ذکر شده است؛ یکی از طرف مرحوم محقق (ره) و مرحوم شهید اول (ره) مطرح شده است و دیگری از طرف مرحوم شیخ مفید (ره) و مرحوم شیخ طوسی (ره) مطرح شده است.

مرحوم محقق (ره) در معتبر و مرحوم شهید اول (ره) فرموده‌اند که وجوب موالات و تتابع عرفی در حال اختیار، یک وجوب شرعی تبعیدی است و موالات را در حال اضطرار به معنای عدم جفاف دانسته‌اند. پس این دو بزرگوار یک‌بار موالات را به معنای تتابع عرفی و به عنوان یک وجوب شرعی تبعیدی دانسته‌اند و آن، در صورتی است که متوضی در حال اختیار وضو بگیرد و یک‌بار موالات را به معنای عدم جفاف دانسته‌اند و آن، در حال اضطرار [مثل نسیان، تمام شدن آب و امثال آن] است، یعنی ملاک موالات را در حال اضطرار، عدم جفاف و ملاک آن در حال اختیار را تتابع عرفی دانسته‌اند و گفته‌اند که در حال اضطرار، وضوی شخص فقط در صورتی که جفاف حاصل شود، باطل می‌شود و لذا اگر متوضی در حال اختیار، متابعت را ترک کند، عصیان کرده است، ولی وضویش صحیح است چون وجوب، وجوب نفسی است و وجوب شرطی نیست لذا چون وجوب نفسی است، ترک متابعت در حال اختیار، فقط مخالفت با حکم تکلیفی است لذا فقط عقاب دارد و بطلان وضو که حکم وضعی است را در پی ندارد. مرحوم محقق (ره) گفته است که نظر مشهور نیز همین است که اگر انسان در حال اختیار تتابع عرفی را ترک کند، فقط با حکم تکلیفی مخالفت کرده است و فقط عقاب در پی دارد و عمل او صحیح است.

مرحوم شیخ مفید (ره) و مرحوم شیخ طوسی (ره)، همانند مرحوم محقق (ره)، فرموده‌اند که موالات به معنای متابعه و موافقه در حال اختیار و به معنای عدم جفاف در حال اضطرار است، لکن اختلافشان با مرحوم محقق (ره) این است که اگر انسان در حال

۱. سید محمدکاظم، طباطبائی یزدی، العروة الوثقی، ج ۱، ص ۲۳۶.

اختیار تتابع عرفی را ترک کند یا در حال اضطرار برای او جفاف حاصل شود، علاوه بر اینکه عصیان کرده است و معاقب خواهد بود، وضویش نیز باطل است و از فرمایش مرحوم شیخ مفید (ره) و مرحوم شیخ طوسی (ره) کشف می‌شود که وجوب متابعت، وجوب شرطی است که با انتفاء شرط، مشروط نیز منتفی می‌شود لذا وقتی متابعت ترک شود، وضو نیز باطل است. نتیجه، اینکه نظر مختار این است که اگر کسی موالات و تتابع را رعایت نکرد، وضویش باطل است و باید آن را اعاده کند چون وجوب موالات، وجوب شرطی است لذا اگر موالات به هم بخورد، شرط منتفی شده است و در نتیجه، مشروط نیز منتفی خواهد شد لذا وضو باطل است و شخص باید دوباره وضو بگیرد.

«الحمد لله رب العالمین»